

Intrång i näringsverksamhet

av Mats Tullberg

Mats Tullberg
mats.tullberg@delphilaw.com

I min egenskap av ombud i två trafikskadeärenden har jag kommit i kontakt med frågan om vad som innefattas under skadeståndslagens ersättningsrubrik i 5 kap 1 § tredje stycket, intrång i näringsverksamhet.

En lämplig bakgrund kan tas i de två fall som beskrivs nedan. Båda handlar om jordbrukarfamiljer där ena parten skadats vid trafikolycka. I båda fallen hade man moderniserat ladugårdarna och tagit stora lån för att finansera en ombyggnad, som inte gick att utnyttja på grund av att den som skulle sköta djuren blivit skadad.

Och i båda fallen anser försäkringsbolagen att den uppkomna kapitalförlusten inte är ersättningsbar.

I det *första fallet* skadades kvinnan i familjen vid en trafikolycka och fick en allvarlig whiplashskada. Vid skadetillfället var hon i 30-årsåldern och bedrev lantbruk med uppfödning av nötkreatur för köttproduktion. Hon hade själv hand om driften i ett modernt nybyggt stall med 110 nötkreatur. Hennes make var verksam som tandläkare i en närbelägen stad. Efter skadan blev det omöjligt för henne att fortsätta driften med köttdjursuppfödning

I det *andra fallet* skadades också kvinnan i en jordbrukarfamilj. Vid trafikolyckan fick hon skador på ryggraden, som bl.a. medförde stora problem att förflytta sig. Före skadan hade hon haft hand om gårdens 27 mjölkkor. Hennes make, som var förtidspensionerad till 75 % efter ett annat olycksfall, hade ansvaret

för andra delar av gårdens verksamhet. En verksamhet som bedömdes inte kunna ge något ekonomiskt överskott.

I båda fallen bekostade trafikförsäkringen kostnaden för lejd hjälp under en period för att möjliggöra en successiv avveckling av djurhållningen. Viss ersättning utbetalades för den kapitalförlust som uppkom vid en påtvingad försäljning av djurbesättningarna. När det gällde inkomstförlusten kom den att bestämmas till en relativt hög nivå i det första fallet och en relativt låg nivå i det andra fallet. I det första fallet bestämde makarna att mannen skulle trappa ner sin tandläkarverksamhet och istället använda den tomma ladu-

Jur. lic. **Mats Tullberg** är anställd på Advokatfirman Delphi & Co.

gården till åtminstone begränsad djurhållning. I det andra fallet står ladugården oanvänd.

Ett gemensamt problem för dessa ärenden är hur man skall behandla framtida kapitalkostnader. I båda ärendena fanns relativt nybyggda ladugårdar inredda med modern och för verksamheten anpassad utrustning. För denna byggnation hade upptagits lån. Finansieringen av räntor och amorteringar hade tidigare skett genom de inkomster som djurhållningen inbringat. Denna inkomstkälla upphörde, eller reducerades som i fall 1, efter trafikolyckan.

Från försäkringsanstaltens sida har i båda ärendena framförts att den kapitalförlust, som inträffat genom att byggnaderna inte längre kan utnyttjas för inkomstbringande näringsverksamhet, inte ersätts enligt skadeståndsrätten och inte heller enligt försäkringsbolagens praxis. I det följande kommer jag att analysera detta ställningstagande.

Utgångspunkten får då bli frågan: Hur skall man ur skadeståndsrättsligt synvinkel behandla denna kapitalkostnad? Frågan för in på olika spår. Är kapitalkostnaden kanske så knuten till näringsverksamheten att den i förhållande till den skadelidande skall betraktas som en tredjemansskada? Kan man kanske kräva av den skadelidande att, i syfte att fullgöra sin skyldighet att minimera skadan, avyttra gården om det inte är möjligt att göra den lönsam med nuvarande kroppsliga begränsningar? Kan man möjligen ta hjälp av de principer som tillämpas vid avbrottsförsäkringar för att bestämma driftsförlusten och därmed intrånget i näringsverksamheten? Eller skall man istället göra ett rättspolitiskt ställningstagande och anse att även om skadeståndets syfte är att försätta den skadelidande i samma ekonomiska situation som före skadan, så är det inte rimligt att trafikförsäkringen i framtiden skall finansiera den verksamhet som tidigare drevs med bidrag från kött- / mjölkproduktionen?

I det följande skall jag något kommentera dessa olika frågeställningar. Inledningsvis kan det emellertid var på sin plats att påpeka, att lagstiftaren har varit medveten om det särproblem som kan uppkomma då personskador drabbar verksamhetsutövare inom lantbruket. I motiven till skadeståndslagen 5 kap 7 § (prop.1975:12 s. 155 f) anges att ersättningen bör utgå i sådana fall då ”under en lantbrukares långvariga sjukdom, som en följd av ådragen kroppsskada, hans kreatursbesättning måste realiseras till underpris därför att tillsynen inte kan ordnas”. Denna typ av kapitalförlust har alltså lagstiftaren uttryckligen ansett vara ersättningsberättigad. Denna bedömning har också följts vid försäkringsbolagens skadereglering, vilket även framgår av de ovan nämnda ärendena. Däremot har lagstiftaren inte uttryckligen tagit ställning till hur framtida kapitalkostnader skall hanteras då en skadelidandes arbetsförmåga har blivit permanent reducerad.

Tredjemansskada

När personskador drabbar småföretagare är det ofta aktuellt att bedöma hur en förlust i rörelsen skall påverka beräkningen av den skadelidandes inkomstförlust. Speciellt uppstår problem i de fall då den skadelidande är anställd i sitt eget aktiebolag och kanske inte tar ut någon lön utan istället tillgodogör sig bolagets resultat och använder detta för sitt livsuppehälle. Högsta domstolen har i två vägledande avgöranden, ”optikerfallet” NJA 1975 s. 533 och ”tandläkarfallet” NJA 1975 s. 275, berört denna problematik.

Tandläkaren var formellt anställd av bolaget, vars samtliga aktier ägdes av hustrun, och hade ett anställningsavtal som berättigade honom till bolagets årliga överskott. Han ansågs inte vara tredjeman i förhållande till bolaget och kunde inräkna bolagets resultat vid beräkningen av den egna inkomstförlusten.

I optikerfallet ägde en optiker ett aktiebolag och han var anställd i aktiebolaget. Till följd av en personskada tvingades bolaget anställa en vikarie för honom. Här ansågs optikern vara tredjeman i förhållande till bolaget och optikern fick inte någon ersättning för den kostnad som drabbat bolaget till följd av att man tvingats anställa en vikarie.

De problem som rör småföretag som drivs i aktiebolagsform är emellertid oftast inte aktuella för jordbruksrörelser, då dessa vanligtvis inte drivs i en separat juridisk person.

Problemen är emellertid inte slut här. Av rättsfallet NJA 1985 s. 646 framgår det att makar ur skadeståndsrättslig synvinkel kan betraktas som tredje man i förhållande till varandra. I fallet hade högsta domstolen att ta ställning till ett krav från maken till en skadelidande som fått sin pension reducerad till följd av att maken skadats i en trafikolycka och blivit förtidspensionerad. Domstolen ansåg att maken skulle betraktas som tredjeman och var därför inte berättigad till ersättning för den reducerade pensionen.

Är emellertid förhållandena sådana att jordbruksverksamheten bedrivs som näringsverksamhet av makarna gemensamt och personskadan drabbar den ena maken kan man emellertid med ganska stor sannolikhet utgå från att tredjemansproblematiken inte behöver bli aktuell. De lån som tagits upp i näringsverksamheten kommer att påverka båda makarnas inkomstförhållanden.

Skyldigheten att minska eller begränsa skadan

En skadeståndsrättslig grundprincip utgör det förhållandet att den skadelidande har en skyldighet att efter bästa förmåga aktivt medverka till att reducera sin skada och därigenom minska den ersättningsskyldiges ekonomiska belastning. De möjligheter som den skadelidande har att minska sina kapitalkostnader är antingen att hyra ut den outnyttjade lada-

gården och därigenom få en hyresinkomst eller att sälja jordbruksfastigheten för att därigenom eventuellt få tillgång till ett tillräckligt kapital för att lösa lånen som härrör från näringsverksamheten.

Båda lösningarna är tveksamma ur olika synvinklar. Möjligheten att hyra ut en oanvänd byggnad kan vara begränsad. Det är inte heller troligt att hyresnivån kan komma att uppnå en sådan nivå att kapitalkostnaderna täcks, särskilt i beaktande av de extremt låga arrendenivåer som föreligger.

Ett krav att realisera fastigheten får också anses vara oskäligt. Är skadeståndets grundläggande syfte att ekonomiskt återställa den skadelidande i den ekonomiska position som gällde före skadan kan det inte vara rimligt att framtvunga en försäljning av själva jordbruksfastigheten.

Kravet på att aktivt medverka till att reducera skadan har heller inte ställts speciellt högt i rättspraxis. I fallet NJA 1991 s. 662 berördes vad som rimligen kunde krävas av en skadelidande när det gällde att skaffa sig ett godtagbart arbete för att därigenom reducera den utbetalda ersättningen för inkomstförlusten. Domstolen ansåg att den skadelidande inte kunde lastas för hans låga inkomst och skadeståndet bestämdes därför i relation till denna låga inkomst och inte till en fiktiv möjlig inkomst.

En jämförelse med avbrotts- och brandförsäkring

Avbrottsförsäkringens syfte är att skydda en företagare mot den inkomstförlust som kan bli följden av att en större sakskada inträffat, t.ex. en brand, som omöjliggör eller begränsar driften. Försäkringen täcker alltså den förlust som uppkommer genom att rörelsen täckningsbidrag minskas eller helt försvinner under en period.

Vid beräkningen av täckningsbidraget tar man naturligtvis hänsyn till de löpande kapi-

talkostnaderna som kan vara följden av upptagna lån i rörelsen. Däremot tar avbrottsförsäkringen inte i beaktande den kapitalförlust som branden har givit upphov till. Denna kapitalförlust täcks istället av en sakförsäkring, brandförsäkringen.

Hur hanterar då brandförsäkringen kapitalförlusten om en fastighet är belånad? Enligt försäkringsavtalslagen 54 § är långivare med pantbrev som säkerhet medförsäkrade under brandförsäkringen. Skulle en ladugård brinna ner till grunden och försäkringstagaren välja att inte återuppföra byggnaden kommer banken att få full ersättning för sina lån direkt från försäkringsbolaget enligt Lag (1927:378) om rätt för borgenär till betalning ur ersättning på grund av brandförsäkringsavtal. Parentetiskt kan nämnas att långgivaren har rätt till försäkringsersättning även i det fall då branden orsakats uppsåtligt av fastighetsägaren och denne själv därför inte får någon ersättning ur brandförsäkringen (FAL 87 § st. 3).

Hur kan vi då återknyta förhållandena vid avbrotts- och brandförsäkringen till trafikskadesituationen? Vid brandskador finns alltid ett etablerat system för hantering av kapitalförluster för belånade fastigheter. Vid kapitalförluster som uppkommit till följd av att en näringsverksamhet tvingats upphöra efter en trafikskada har lagstiftaren anvisat möjligheten att få ersättning för kapitalförlusten under rubriken intrång i näringsverksamhet.

Hur denna rubrik skall tolkas råder det alltså olika uppfattningar om.

Diskussion

En utgångspunkt är alltså en belånad byggnad, i vilken man till följd av en personskada inte längre kan driva någon verksamhet som täcker de löpande lånekostnaderna. Marknadsvärdet på en näringsfastighet varierar det inte längre drivs någon näring minskar betydligt.

Kanske marknadsvärdet rent av närmar sig noll eller mindre än noll då byggnaden ändå tarvar ett visst underhåll. Därigenom har det onekligen uppkommit en kapitalförlust för ägaren av fastigheten.

Är då detta en typ av kapitalförlust som är av den karaktären att den inte är skyddsvärd och därför inte bör ersättas? En kapitalförlust som ägaren av byggnaden själv bör stå för. Risken för att en sådan händelse inträffar är av den karaktären att det är något som den som ger sig in i näringsverksamhet själv bör stå risken för. Byggnaden finns ändå kvar i oskadat skick och motsvarar ett kapitalvärde som kanske kan realiseras någon gång i framtiden. Skulle ägaren få en kompensation för kapitalförlusten nu, kommer han kanske att kunna göra en vinst vid en framtida försäljning.

Enligt min uppfattning kan man inte resonera på det viset när den aktuella näringsverksamheten består ett jordbruk. Möjligen skulle man kunna resonera så om det rörde sig om annan näringsverksamhet. För jordbruk är emellertid förhållandena särpräglade, vilket tydligt framgår av utredningen "Konkurrensrättens tillämpning på ekonomiska föreningar – några principiella frågeställningar", Ds 1994: 42 (Näringsdepartementet).

En jordbrukare har ett annat förhållningssätt till sin verksamhet än en traditionell företagare. Lantbrukssektorn kännetecknas av stora fasta, specifika investeringar med stor geografisk bundenhet. Dessutom finns en social tillhörighet mellan utövarna med ett specifikt förhållningssätt till naturen. En lantbrukare anser inte att han ärvt sin verksamhet från sina föräldrar utan att han lånat den av sina barn. Det innebär att företagsekonomiska överväganden, som är naturliga för en vanlig företagare, är otänkbara för en lantbrukare. En lantbrukare avyttrar knappast sin gård för att i stället ägna sig åt annan näringsverksamhet. Verksamheten skiljer sig därigenom på avgörande punkter från annan mer traditionell produktion (Ds 1994: 42 s. 18).

Det kan därför inte anses vara skäligt att kräva av en jordbrukare att avyttra sin gård i en situation som den aktuella, även om det företagsekonomiskt skulle kunna vara motiverat.

En kapitalförlust har onekligen uppkommit i de ovan relaterade exemplen och denna är direkt förorsakad av trafikskadan. Därigenom skall den också ersättas i enlighet med de anvisningar som lagstiftaren erbjuder, nämligen i formen av ersättning för intrång i näringsverksamhet.

Beräkningen av storleken på kapitalförlusten kan inte ställa till alltför stora svårigheter. En värdering av byggnadens värde då den utnyttjas i näringsverksamhet jämfört med marknadsvärdet i utnyttjat skick, bör inte

vara svårt för en värderingsman att genomföra. Är värdet på byggnaden noll i utnyttjat skick kanske det kan vara lämpligt att försäkringsanstalten löser de upptagna lånen.

I ett av de ovan omnämnda skadeärendena har trafikskadenämnden yttrat sig rörande frågan om kapitalförlusten för den nu utnyttjade ladugården skulle ersättas via trafikförsäkringen. Trafikskadenämnden anförde:

”Oaktat den skadelidande bör försättas i samma ekonomiska situation som om skadan inte inträffat torde det inte rimligen kunna komma ifråga att fortsättningsvis ur trafikförsäkringen finansiera den verksamhet som tidigare drevs med bidrag från mjölkproduktionen”.

En bedömning som jag inte delar.